

Nu het nog goed gaat!

Door drs. Maurice de Hond

Met name door de snelle opkomst van internet zal de economische structuur, ook in Nederland, ingrijpend gaan veranderen. Dit zal gepaard gaan met een economische teruggang van een omvang die Nederland lang niet meer heeft meegemaakt. Om te zorgen dat Nederland niet het slachtoffer wordt van deze vorm van de nieuwe economie is het nodig dat overheid en bedrijfsleven een Digi-Deltaplan opstellen en snel implementeren.

Het is opvallend hoe we in een periode van economisch hoogtij denken dat het zo heel lang zal blijven. Prinsjesdag, Miljoenennota en de Algemene Beschouwingen van dit jaar waren hiervan weer een goede illustratie. Het begrotingstekort is vrijwel verdwenen, het aantal banen is weer toegenomen en de regering had nog een miljard aan cadeautjes achter de hand voor het vervullen van de wensen van de politieke partijen.

De relatief lange duur van deze periode van economische hoogtij, die het beste te zien is in de USA, heeft aldaar gezorgd voor interessante discussies rondom dit fenomeen. De “new economy” wordt aangevoerd als oorzaak, waarbij met name de ontwikkelingen rondom ICT als verklaring worden gezien voor de langdurige periode van economische groei, waarbij rente en inflatie laag blijven. Ook in de Nederlandse politiek is deze discussie onlangs opgestart. De Graaf (D66) schreef daar een uitgebreid artikel over, waarbij hij tevens aangaf dat de verwachte overschotten besteed moesten worden conform bepaalde wensen van D66. Jorritsma antwoordde enerzijds dat ze nog maar moest zien of de theorie van de nieuwe economie wel klopte en tegelijkertijd wilde ze mogelijke overschotten vooralsnog niet gaan uitgeven.

Ik ben echter bang dat bij al deze discussies die nu ontstaan het grote gevaar dat ons op economisch gebied te wachten staat niet wordt onderkend. En dat de kans groot is dat we binnen enkele jaren in Nederland in een economische teruggang terechtkomen van een orde die we heel lang niet hebben meegemaakt. Een inzinking, waarvan we de kracht aanzienlijk zouden kunnen doen verminderen, als we nu de juiste maatregelen zouden nemen.

Mijn verwachting van deze grote economische terugval in Nederland is gebaseerd op de volgende twee cruciale ontwikkelingen:

- A. De krachtige en langdurige economische bloei in de USA is m.i. inderdaad sterk gekoppeld aan de ICT ontwikkelingen. Op basis van mijn

eigen langdurige ervaring met IT heb ik de indruk dat heel lang IT haar beloften t.a.v. verhoging van efficiency amper of niet waarmaakte. Veel bedrijven hebben de afgelopen dertig jaar grootschalige automatiseringsprojecten opgezet en uitgevoerd. Vrijwel altijd zijn de kosten veel hoger geweest en de opbrengsten veel lager dan verwacht. Pas in de afgelopen jaren neem ik een omslag waar, die versterkt wordt door de snelle opkomst van internet. Bedrijven zijn nu niet alleen hun handmatig werk aan het mechaniseren, maar dankzij ICT is men echt op een nieuwe manier bezig.

Op zichzelf geeft dat een positieve impuls aan de economie omdat de productiviteit sneller kan stijgen dan in het verleden, hoewel dat via de klassieke statistische onderzoeksmethode moeilijk meetbaar is, hetgeen nogal wat discussies tussen economen tot gevolg heeft.

Maar deze ontwikkeling heeft op wat langer termijn ook duidelijk negatieve gevolgen. In die bedrijven waar het intranet (een intern internetsysteem) al echt goed werkt, worden, naast de voordelen rondom het delen van relevante informatie en verhoogde klanttevredenheid, vooral aanzienlijke kostenbesparingen gemeld omdat de interne administratieve processen veel doelmatiger en sneller verlopen. Zo worden gegevens, maar een keer ingebracht (en doorgaans nog zelfs door de klant) en veel informatie kan geraadpleegd worden zonder tussenkomst van mensen (via internet gaat het sneller en is goedkoper dan via de telefoon).

Deze ontwikkeling houdt echter in dat als intranet echt goed gebruikt wordt door het overgrote deel der bedrijven het aantal werknemers wat nodig is gaat afnemen. En dat met name degenen die een intermediaire rol spelen tussen de buitenwereld en het interne IT-systeem in grote getale hun baan zullen verliezen.

Deze ontwikkeling zorgt dus enerzijds voor een verdere groei van de economie, maar aan de andere kant voor minder werkgelegenheid in de relatief eenvoudige administratieve banen.

- B. Juist de ontwikkelingen rondom internet zullen zorgen voor een ingrijpende en snelle economische herstructurering. Na een aanvankelijke periode van ontkenning, die ik op vele manieren aan den lijve heb kunnen meemaken, zijn we inmiddels in een fase gekomen, waarbij men herkent dat internet een grote invloed zal hebben op de toekomstige economische structuur. En ik denk dat dit nog een zwakke beschrijving is van wat zich echt zal afspelen. We gaan een verandering van de economische structuur meemaken van een orde van grootte als de Industriële Revolutie, maar dan niet in een periode van 100 a 150 jaar, maar in een periode van 15 jaar (waarvan 4 jaar al verlopen zijn). Net zo goed als onze huidige economische structuur is gefundeerd op onze technologische ontwikkelingen uit het verleden (machines, vervoermiddelen,

communicatiemiddelen, computers), zal de ontwikkeling van internet, dat binnen 3 jaar al verspreid is over het hele Nederlandse bedrijfsleven en binnen 8 jaar over vrijwel de hele Nederlandse bevolking (inmiddels zijn we al op een 25% dekking!) de fundamenteën van de Westerse economie ingrijpend doen veranderen. Deze veranderingen hangen vooral samen met het wegvallen van de aspecten tijd en afstand (“the death of distance” zoals het in de Engelse literatuur wordt genoemd).

Als men goed naar de USA kijkt, waar de ontwikkelingen ons 2 a 3 jaar vooruit zijn dan valt waar te nemen wat zich in de komende tijd in onze economie zal afspelen en hoe dat onze economie zal gaan beïnvloeden. Tussen 1994 en 1997 zijn er vooral nieuwe bedrijven gestart die helemaal geënt waren op het internet. Dit zijn bedrijven, die hetzij het woord .com achter de naam heeft (bij voorbeeld Amazon.com) of de letter “e” voor hun naam (zoals Ebay, eTrade en eToys). Omdat de omvang van de markt die zij bedienen nog zo klein was, werden deze ontwikkelingen door de meeste grote bedrijven aanvankelijk hetzij niet waargenomen of min of meer meewarig bekeken. Sinds ongeveer 1,5 jaar is dat in de USA veranderd. De omzetten via internet verdrievoudigden ieder jaar en begonnen enige substantie te krijgen en tegelijkertijd werden er zeer hoge waarden aan de bedrijven toegekend via de beurs. Zo is eToys met een omzet van 2 normale winkels van Toys-R-us door de Amerikaanse beurs een waarde toegekend die hoger is dan de gehele onderneming Toys-R-us zelf. Het is pikant om vast te stellen dat in 1989 van de 10 bedrijven met de hoogste marktwaarde in de wereld er 7 Japanse banken waren en in 1999 zijn 7 internet (gerelateerde) bedrijven. Inmiddels is in de USA de slag losgebarsten tussen de nieuwkomers en de bestaande bedrijven die nu snel proberen een zinnige internetstrategie te ontwikkelen en te implementeren. (Hetgeen vaak niet zo makkelijk is, want als je als fabrikant bij voorbeeld een verfijnd distributienetwerk hebt met bedrijven/winkels die jouw producten verkopen dan is het niet gemakkelijk om vervolgens via internet dat product rechtstreeks aan de eindgebruiker te verkopen en daarmee je eigen distributeurs te beconcurreren, zoals Compaq bij voorbeeld heeft moeten ervaren). De verwachting is dat in de komende vijf jaar de groei van zakendoen via internet nog sneller zal gaan dan in de afgelopen jaren en, afhankelijk van de bedrijfssector zal internet direct of indirect bij 20 tot 90% van de transacties betrokken zijn.

Deze ontwikkeling zal in de USA een grote verandering van de economische structuur ten gevolge hebben (waarvan de contouren al te zien zijn). De opkomst van de nieuwe grote spelers zal zowel zorgen voor het verdwijnen van een aantal oudere partijen die de bakens niet snel genoeg hebben kunnen verzetten (een normaal economisch proces trouwens) en een ingrijpende verandering van de aanpak en structuur van

de oudere partijen die wel zich hebben kunnen aanpassen. Dit proces is net begonnen en zal zich de komende 5 jaar in een steeds versnellend tempo afspelen.

Op dit moment zijn de gevolgen voor de economie in feite nog heel positief (en vermoedelijk een belangrijke basis voor de langdurige groei in de USA). In het nieuwe wordt al zwaar geïnvesteerd (hetgeen via de beurskoersen wordt ondersteund) zonder dat de omzet al heel hoog is geworden. De oude partijen merken het dus niet of amper in hun omzet. Zo heeft Amazon.com nu nog geen 2% van de Amerikaanse boekenmarkt in handen. Op deze manier neemt vooralsnog de werkgelegenheid in een bewuste sector toe. Maar zodra een bepaalde barrière is genomen dan zal er echt sprake zijn van forse verschuiving van de omzet van buiten internet naar internet toe. Stel eens voor wat er met de traditionele boekhandel in de USA gaat gebeuren als 15% van de Amerikaanse boekenmarkt via internet gaat en wat als er 25% via internet gaat! Hoeveel boekwinkels zullen dan moeten sluiten en wat gebeurt er dan per saldo met de werkgelegenheid in deze sector?

In vrijwel iedere bedrijfstak zal internet een grote invloed doen gelden, zowel in de consumentenmarkt als in de business-to-business markt. Vele banen zullen verdwijnen en vele nieuwe zullen er komen en deze verandering zal zich voltrekken in een kortere periode dan ooit daarvoor.

In Nederland zal dit proces zich ook gaan voltrekken, maar dan wat later dan in de USA. Het is opmerkelijk hoe bij de presentatie van de halfjaarbericht van menig groot bedrijf in Nederland internet een grote rol speelde (veel meer dan een half jaar geleden het geval was). Weliswaar betekent dat in de praktijk nog niet zoveel, maar het is duidelijk dat ook op topmanagementniveau in Nederland het belang van internet inmiddels onderkend wordt (hoewel de kracht van de ontwikkelingen naar mijn stellige overtuiging nog steeds wordt onderschat). Het feit dat we in Nederland relatief gezien weinig geld investeren in Research en Development en daarnaast door het poldermodel slechts via consensus ingrijpende veranderingen binnen organisaties tot stand kunnen brengen zal het echte veranderingstempo relatief laag zijn. En dat in een periode waar de snelheid van verandering cruciaal kan zijn voor het al dan niet overleven.

Evenals op andere plekken in de wereld verwacht ik dat ook in Nederland in de komende jaren de economische herstructurering zich gaat voltrekken waarbij vele bestaande banen zullen verdwijnen. Het belangrijke probleem van Nederland is echter dat de vorming van nieuwe werkgelegenheid hier niet zo snel zal verlopen als in de USA en dat we onder invloed van de globale consequenties van internet per saldo een verzwakking van de Nederlandse economische positie zullen krijgen.

Ten aanzien van nieuwe internet initiatieven met internationale potentie laat Nederland relatief weinig zien. Ik verwacht niet dat er veel Nederlandse internationale internet grootmachten gaan ontstaan. Het valt buiten het bestek van dit artikel om op de oorzaken daarvan in te gaan. Maar daarenboven stel ik ook vast dat de bestaande grotere bedrijven in Nederland relatief laat zijn gaan inspelen op de internetontwikkelingen en voorsnog amper voldoende budget ervoor vrijmaken en (wat vermoedelijk nog een slechter effect heeft) geen goede organisatiestructuur kennen en te weinig veranderingsbereidheid om in het gewenste tempo de benodigde veranderingen aan te brengen. Dat houdt in dat ik verwacht dat de bestaande Nederlandse bedrijven door de ontwikkelingen van internet in de toekomst heviger dan nu beconcurrerd zullen worden door bedrijven uit het buitenland die sneller en beter het benodigde veranderingsproces zijn ingegaan.

Per saldo zal dit betekenen dat de komende jaren twee effecten optreden die elkaar negatief zullen versterken. Aan de ene kant het min of meer normale, maar vertraagde, cyclische effect van de afname van de economische groei en aan de andere kant de heftige globale en nationale veranderingen van de economische structuur, die zowel direct als indirect forse gevolgen heeft voor de werkgelegenheid en onze economische gezondheid. Hoe denkt u bij voorbeeld dat de winst en werkgelegenheid bij krantenuitgevers zich in de komende 10 jaar zal ontwikkelen als we enerzijds een jaarlijkse daling van 1 a 1,5% van de oplage zullen zien en anderzijds het advertentievolume in de vacaturemarkt en bij de rubriekadvertenties aanzienlijk zal dalen (mede door de verplaatsing van dit deel van de markt naar internet, waar de krantenuitgevers een sterke concurrentie ontmoeten van allerlei soorten nieuwe en bestaande bedrijven).

Ik vind het triest om vast te stellen hoe slecht op allerlei niveaus onderkend wordt wat op ons afkomt. Noch in de politiek, noch in het bedrijfsleven merk ik dat men beseft wat er gaat gebeuren. Er worden derhalve amper maatregelen genomen om de te verwachte negatieve gevolgen van deze ontwikkeling te dempen of, wat nog veel beter zou zijn, deze ontwikkelingen juist te benutten om in plaats van een soort slachtoffer hiervan te worden, juist een land te worden wat van deze processen zal profiteren om bedreigingen in kansen om te zetten.

Zolang het nu nog goed gaat zou op allerlei plaatsen veel sterker ingespeeld moeten worden op die nieuwe ontwikkelingen en ervoor gezorgd worden dat Nederland echt wereldwijd een dominante speler zal worden. Dat vraagt veel grotere investeringen dan die de overheid en het bedrijfsleven nu hebben gereserveerd (nog steeds investeert de overheid jaarlijks veel meer in de Betuwelijn dan in de elektronische snelweg). Maar vooral een algemene bewustwording van wat er echt aan de hand is. Noch in de troonrede, noch bij de

algemene beschouwingen heb ik daar veel van gemerkt. Er worden niet meer dan plattitudes over dit onderwerp geuit. Daarnaast is er geen sprake van enig enthousiasmerend en vernieuwend beleid.

Onlangs heeft EZ een nota uitgebracht onder de titel “de digitale delta”. In dat rapport werd een beeld gegeven van het scala aan activiteiten dat op overheidsterrein aan de gang was. Dit zou een goede nota geweest zijn als het nu 1996 was, maar niet meer in 1999. In mijn boek uit 1995 over de grote gevolgen van internet ben ik gekomen met het “Digi - Deltaplan”. Nu, nog meer dan toen, is de tijd rijp om een dergelijk plan met elkaar te gaan maken en snel te implementeren. Eerst wachten tot er echt grote overstromingen hebben plaatsgevonden en vele slachtoffers zijn gemaakt is te laat, zoals 1953 ons heeft getoond.

Maurice de Hond publiceert sinds 1995 over de gevolgen van internet